

УДК: 343.2

<https://orcid.org/0000-0002-8180-0960>

Керівник наукової роботи: Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального права
Юридичного факультету
Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури та технологій
м. Київ, Україна)

Денисюк Світлана Олександрівна,
студентка II курсу магістратури Державного університету
інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Анотація. Дана наукова робота є комплексним та системним дослідженням кримінально-правових аспектів застосування примусових заходів медичного характеру, яке включає в себе питання як теоретичного, так і практичного змісту.

Основною метою наукової роботи є дослідження правової природи та видів примусових заходів медичного характеру, а також внесення теоретично обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення чинного кримінального законодавства в цій сфері.

Для реалізації цієї мети було проаналізовано ряд нормативно-правових актів, таких як Закон України «Про психіатричну допомогу», Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, а також проведено аналіз судової практики та досліджено чимало наукових праць. На підставі цього було виявлено деякі недоліки, які мають місце в національному законодавстві, відсутність окремих понять та наявність проблемних питань, які слід вирішити на законодавчому рівні.

Інститут застосування примусових заходів медичного характеру охоплює юридичну та медичну галузі знань, тому вирішення питань щодо застосування до особи примусових заходів медичного характеру є досить складним та відповідальним завданням, оскільки примус як такий є в першу чергу обмеженням прав людини, а отже повинно бути забезпечено неухильне отримання гарантій охорони прав особи з боку держави при застосуванні такого роду заходів примусу.

Таким чином, визначення кримінально-правових аспектів застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які мають психічні розлади є актуальною темою дотепер, оскільки потребує постійного правового вдосконалення задля забезпечення безпеки психічно хворих осіб та захисту суспільства від їх суспільно небезпечних діянь.

У зв'язку з чим, вважаю за потрібне дослідити кримінально-правові аспекти застосування примусових заходів медичного характеру сьогодення.

Ключові слова: примусові заходи медичного характеру; психіатрична допомога; психічні розлади; тяжкий психічний розлад; психіатричний заклад.

Annotation. This scientific work is a comprehensive and systematic study of the criminal law aspects of the application of coercive measures of medical nature, which includes a question of both theoretical and practical content.

The main purpose of the scientific work is to study the legal nature and types of coercive measures of medical nature, as well as to make theoretically substantiated proposals to improve the current criminal legislation in this area.

To realize this goal, a number of normative legal acts were analyzed, such as the Law of Ukraine "On Psychiatric Care", the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedural Code of Ukraine, as well as an analysis of judicial practice and many scientific works were researched. Based on this, some shortcomings that take place in the national legislation, the absence of certain concepts and the presence of problematic issues that should be solved at the legislative level were found.

The institute of application of coercive measures of medical nature covers the legal and medical branches of knowledge, so the solution of issues of application of coercive measures of medical nature to a person is quite a complex and responsible task, since coercion as such is primarily a restriction of human rights, therefore, strict compliance with guarantees of protection of human rights by the state in applying this kind of coercion must be ensured.

Thus, the definition of criminal-legal aspects of the application of compulsory measures of medical nature to persons with mental disorders is a hot topic to this day, as it requires constant legal improvement to ensure the safety of mentally ill persons and protect society from their socially dangerous deeds.

In this connection, I consider it necessary to study the criminal-legal aspects of the application of coercive measures of medical nature today.

Key words: coercive measures of medical nature; psychiatric care; mental disorders; severe mental disorder; psychiatric institution.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-правові аспекти застосування примусових заходів медичного характеру мають особливе значення в кримінальному законодавстві, оскільки примус завжди пов'язаний із суттєвим обмеженням прав людини та потребує достатньої обґрунтованості.

Так, сьогодні ідея та принципи панування права в державі, а також гарантування конституційних свобод і недоторканності особи широко розповсюджені, і навіть невеликі посягання на основоположні принципи викликають негатив із боку суспільства. Але варто зазначити, що будь-якій правовій державі притаманні певні механізми впливу, які можуть обмежувати права людини [1, с. 161].

Такі обмеження з боку держави повинні мати виключний характер і застосовуватись лише в рамках нормативно-правових актів, які відповідають основним правовим принципам [1, с. 161].

Водночас, автори наукових праць визначають основоположні принципи права як «найбільш важливі, фундаментальні вимоги, на яких ґрунтується право як соціальний регулятор» [2, с. 391].

Тому, для того, щоб забезпечити належний результат правового регулювання, необхідно правильно розуміти зміст таких основоположних принципів права, як справедливість, свобода, рівність та гуманізм.

В даній науковій роботі, насамперед, слід визначити саме зміст принципу свободи.

Так, на думку Сунегіна С.О., принцип свободи в цьому випадку вже поступово починає переростати у принцип всюдозволеності, оскільки починає розмиватися об'єктивний критерій її обмеження, моральна сутність якого полягає в тому, що свобода однієї людини обмежується свободою іншої в тій мірі, в якій це необхідно для рівного забезпечення та захисту свободи всіх членів суспільства [3, с. 277].

Отже, прикладом таких обмежень є застосування до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, примусових заходів медичного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для написання наукової роботи та дослідження порушених в ній питань було використано наукові праці таких вчених: Куц В.М., Яценко А.М., Горбачова І. М., Вознюк А.А., О.О. Дудоров, Горох О.П., Жук І.В., Туренко Д.В. та інші.

Чинним кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством передбачено систему норм, спрямованих на об'єктивне й гуманне вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням інтересів осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, страждаючи на психічні хвороби або маючи інші психічні розлади, що зумовлюють потребу в застосуванні примусових заходів медичного характеру чи примусового лікування.

Кримінально-правове регулювання являє собою процес і результат упорядкування суспільних відносин, дезорганізованих фактом вчинення суспільно небезпечне діяння або зовні схожого на нього діяння. За своєю функціональною сутністю таке регулювання - не що інше, як специфічний вплив на

свідомість, волю, почуття і поведінку суб'єктів, які опиняються у сфері кримінально-правової політики [4, с. 48].

Структуру означеного впливу складає не лише кримінальна відповідальність, а й звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, примусові заходи медичного та виховного характеру, заохочення за зусилля, спрямовані на захист особи, суспільства та держави шляхом спричинення шкоди зловмисникам тощо [5, с. 489].

Окреме місце в даній структурі займає застосування примусових заходів медичного характеру до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Так, в кримінальному законодавстві України широко застосовуються заходи, які не є покаранням, і за своєю природою та сутністю відносяться до заходів безпеки, що вимагає їх відокремлення та чіткого визначення. У кримінальному праві України слід виокремити таку систему заходів безпеки: примусові заходи медичного характеру; примусове лікування; примусові заходи виховного характеру (крім заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність), спеціальну конфіскацію; вилучення та знищення предметів; встановлення нагляду; позбавлення права на керування транспортними засобами; опублікування виroku [6, с. 17].

Зокрема, відповідно до ст. 92 Кримінального кодексу України, **примусовими заходами медичного характеру** є надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь.

В юридичній літературі сутність примусових заходів медичного характеру та примусового лікування розглядається, в основному, крізь призму їх співвідношення із заходами покарання. Проте, передбачені законом примусові заходи медичного характеру мають не менш важливе значення, ніж покарання, оскільки такі заходи також є «заходами безпеки».

Пунктом 1 постанови Пленуму Верховного Суду України (далі - Пленум) від 3 червня 2005 р. № 7 «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» визначено, що метою застосування, як примусових заходів медичного характеру та і примусового лікування є:

- вилікування чи поліпшення стану здоров'я осіб, названих у статтях 19, 20, 76, 93 та 96 КК України;
- запобігання вчиненню зазначеними особами нових суспільно небезпечних діянь (злочинів), відповідальність за які передбачена нормами КК України.

Проте, незалежно від спільної мети двох зазначених видів примусу, їх слід розрізняти, оскільки примусове лікування, на відміну від примусових заходів медичного характеру, відповідно до ч. 1 ст. 96 Кримінального кодексу України, може бути застосоване судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб.

Окрім того, відповідно до ч. 2 ст. 96 КК України, у разі призначення покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання. У разі призначення інших видів покарань примусове лікування здійснюється у спеціальних лікувальних закладах.

Отже, ці заходи застосовуються до осіб, які опинившись у полі зору кримінального судочинства, виявили ознаки психічного захворювання.

Заходи примусового лікування за змістом положень ст. 96 КК застосовуються до іншої категорії хворих - тих, які вчинили суспільно небезпечне діяння та страждають на хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб.

В свою чергу, ознаками примусових заходів медичного характеру є такі:

- призначаються судом;
- є заходами державного примусу (ізоляції) психічно хворої людини в приміщенні стаціонарного психіатричного закладу, але такі заходи позбавлені властивостей, характерних для покарання;

- спрямовані на обов'язкове лікування психічно хворої людини;
- надають лікарям психіатричного закладу право проводити лікування особи за наявності у неї тяжкого психічного розладу незалежно від її згоди;

- мають запобігти вчиненню психічно хворою людиною нових суспільно небезпечних діянь.

Примусові заходи медичного характеру можуть застосовуватись до осіб:

- які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечні діяння;
- які вчинили у стані обмеженої осудності кримінальне правопорушення;
- які вчинили кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання;
- які вчинили суспільно небезпечне діяння в стані обмеженої осудності, але до постановлення вироку або під час відбування покарання захворіли на психічну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) чи керувати ними [7, с. 189].

У Законі України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 року зазначені такі види психіатричної допомоги:

- психіатричний огляд;
- амбулаторна психіатрична допомога;
- госпіталізація особи до психіатричного закладу;
- примусові заходи медичного характеру;
- поміщення особи до психоневрологічного закладу для соціального захисту або спеціального навчання [7, с. 190].

Таким чином, примусові заходи медичного характеру є одним із видів примусової психіатричної допомоги особам, які страждають на психічні розлади.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про психіатричну допомогу», **психіатрична допомога** - комплекс спеціальних заходів, спрямованих на обстеження стану психічного здоров'я осіб на підставах та в порядку, передбачених цим Законом та іншими законами України, профілактику, діагностику психічних розладів, лікування, нагляд, догляд, медичну та психологічну реабілітацію осіб, які страждають на психічні розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин.

Згідно ст. 1 Закону України «Про психіатричну допомогу», **психічними розладами** є розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті.

Окрім того, виділяють декілька видів примусових заходів медичного характеру. Так, відповідно до ч. 1 ст. 94 Кримінального кодексу України, залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру:

- 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 2) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом;
- 3) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом;
- 4) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом.

Зокрема, згідно ч. 2 ст. 94 Кримінального кодексу України, надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку може бути застосоване судом стосовно особи, яка страждає на психічні розлади і вчинила суспільно небезпечне діяння, якщо особа за станом свого психічного здоров'я не потребує госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги.

Що ж до такого виду застосування заходів медичного характеру, як госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги, то існує три види госпіталізації.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 94 Кримінального кодексу України, першим видом госпіталізації є госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом і може бути застосована судом щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння потребує тримання у закладі з надання психіатричної допомоги і лікування у примусовому порядку.

Психіатричним закладом є психоневрологічний, наркологічний чи інший спеціалізований заклад, центр, відділення тощо, діяльність яких пов'язана з наданням психіатричної допомоги, а госпіталізація означає, що особі надається психіатрична допомога в стаціонарних умовах [8, с. 370].

В свою чергу, згідно ч. 4 ст. 94 Кримінального кодексу України, наступним видом госпіталізації виступає госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом і може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб, і за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але потребує тримання у закладі з надання психіатричної допомоги та лікування в умовах посиленого нагляду.

Останнім видом госпіталізації як одного із видів примусових заходів медичного характеру, відповідно до ч. 5 ст. 94 Кримінального кодексу України виділяють, госпіталізацію до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом, яка може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на життя інших осіб, а також щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становить особливу небезпеку для суспільства і потребує тримання у закладі з надання психіатричної допомоги та лікування в умовах суворого нагляду.

Принципові положення, що стосуються підстав для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру сформульовані у ст. 503 Кримінального процесуального кодексу України.

Так, згідно статті 503 КПК України, кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що:

- 1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;
- 2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Відповідно до ч. 2 ст. 503 КПК України, якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими положеннями КПК України.

Також, слід зазначити, що кримінально-правова оцінка суспільно небезпечного діяння, вчиненого у стані неосудності, повинна ґрунтуватися лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку вчинених дій. При цьому не враховуються попередня судимість, факт вчинення раніше кримінального правопорушення, за який особу звільнено від відповідальності або покарання, факт застосування до неї примусових заходів медичного характеру (ч. 3 ст. 503 КПК України).

Більше того, примусові заходи медичного характеру застосовуються лише до осіб, які є суспільно небезпечними (ч. 4 ст. 503 КПК України).

Не менш важливим, при застосуванні такого роду державного примусу як примусові заходи медичного характеру є визначення обставин, що підлягають встановленню під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Так, відповідно до ст. 505 Кримінального процесуального кодексу України, під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановлюються:

- 1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;
- 2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;
- 3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;

4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього;

5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;

6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням.

7) обставини, що підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, в тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.

Отже, застосування до особи цих заходів можливе лише за сукупності двох умов:

а) доведено вчинення нею суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки конкретного кримінального правопорушення;

б) особа за своїм психічним станом є небезпечною для суспільства [8, с. 370].

Для прикладу: «Кіровський районний суд міста Кіровограда, розглянувши 20 січня 2011 року кримінальну справу стосовно Ф. за ч. 1 ст. 115 КК України, постановив застосувати до нього примусові заходи медичного характеру у вигляді госпіталізації до психіатричного закладу із суворим режимом нагляду. За обставинами справи Ф. 22 липня 2010 року в місті Кіровограді на ґрунті такої, що раптово виникла, особистої неприязні до потерпілого О., під час сварки з останнім наніс останньому удар розкладним ножем в живіт з проникненням в черевну порожнину та ушкодженням тонкого кишечника. Внаслідок поранення потерпілий в той же день помер. Відповідно до висновку стаціонарної судово-психіатричної експертизи Ф. в момент вчинення діяння страждав і страждає на хронічне психічне захворювання в формі параноїдальної шизофренії, що позбавляло його можливості розуміти значення своїх дій і керувати ними» [8, с. 370].

Але застосування примусових заходів медичного характеру є правом, а не обов'язком суду: якщо суд не визнає особу суспільно небезпечною, ці заходи можуть не застосовуватися [8, с. 370].

Таким чином, якщо не буде визнано за необхідне застосування до психічно хворого примусових заходів медичного характеру, а також у разі припинення застосування таких заходів, суд може передати його на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом [7, с. 190].

Також, права особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру визначені у положеннях Кримінального процесуального кодексу України.

Зокрема, відповідно до ст. 506 КПК України, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного та обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника, захисника.

Також, згідно ст. 507 КПК України, у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру участь захисника є обов'язковою.

Так, 02 лютого 2021 року на офіційному сайті «Судова влада України» Верховний Суд опублікував Огляд судової практики ККС ВС за грудень 2020 року. До огляду вміщено низку важливих правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, висловлених під час розгляду кримінальних проваджень упродовж грудня 2020 року, в тому числі і щодо визнання істотним порушенням кримінального процесуального закону судового розгляду кримінального провадження про застосування примусових заходів медичного характеру за участю недієздатної особи та за відсутності її захисника й законного представника. Зокрема, в даному Огляді судової практики ККС ВС за грудень 2020

року зазначено: «Апеляційний розгляд кримінального провадження щодо продовження примусових заходів медичного характеру, проведений за участю недієздатної особи та за відсутності її захисника і законного представника, позбавляє цю недієздатну особу можливості реалізувати свої процесуальні права через уповноважених осіб, що є істотним порушенням вимог ст. 412 КПК».

Отже, участь законного представника чи захисника при вирішенні питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру є обов'язковою, оскільки йде мова про захист, дотримання та реалізацію процесуальних прав недієздатної особи щодо якої вирішується вказане питання.

Також, при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного характеру є обов'язковим призначення судово-психіатричної експертизи.

Згідно ч. 1 ст. 509 Кримінального процесуального кодексу України, слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у разі, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. Такими обставинами, зокрема, є:

1) наявність згідно з медичним документом у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання;

2) поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо).

Також, відповідно до ч. 2, 3 ст. 509 КПК України, у разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців. Питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування - ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони кримінального провадження в порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу, а під час судового провадження - ухвалою суду.

Ухвала слідчого судді про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмова у такому направленні може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Призначення судово-психіатричної експертизи, обов'язки, права та відповідальність судових експертів визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом адміністративного судочинства України, Кримінальним кодексом України, Законом України «Про судову експертизу».

Окрім того, 08 травня 2018 року Міністерством охорони здоров'я України, з метою удосконалення проведення судово-психіатричної експертизи, видано Наказ «Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи» № 865, що набрав законної сили 13.07.2018, на підставі якого втрав чинність попередній Наказ № 397 від 08.10.2001, що визначав порядок проведення судово-психіатричної експертизи до 13 липня 2018 року.

Отже, судово-психіатрична експертиза призначається за необхідності застосування знань у галузі психіатрії для вирішення питань, що мають правове значення.

Сталого значення визначення «судово-психіатрична експертиза» станом на сьогодні не закріплено в нормативно-правових актах України. Більше того, думки науковців та законодавців розділились навіть в назві даного поняття. Для прикладу, в КПК України задля вирішення питання про призначення примусових заходів медичного характеру призначають «психіатричну експертизу», а в Законі України «Про судову експертизу» та Порядку проведення судово-психіатричної експертизи йдеться про призначення «судово-психіатричної експертизи».

Загалом, при дослідженні питання застосуванні примусових заходів медичного характеру у даній науковій роботі не можливо було обійти дане поняття щоб також не дослідити його.

Так, в даному випадку, «судово-психіатричної експертизи» або «психіатрична експертиза» - це науково-практичне дослідження, що здійснюється експертом у галузі психіатрії з метою відповіді на

питання, що виникають під час провадження кримінальних справ з приводу психічного стану особи, за ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони кримінального провадження.

Предметом експертизи є психічний стан особи у певні юридично значимі проміжки часу. Психічний стан особи у певні юридично значимі проміжки часу визначається з метою надання відповіді на запитання, поставлені особою або органом, який залучив експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (пункт 10 Порядку проведення судово-психіатричної експертизи, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08 травня 2018 року № 865).

Згідно п. 27 зазначеного вище Порядку, після закінчення судово-психіатричної експертизи впродовж не більше ніж 20 робочих днів складається форма первинної облікової документації № 100/о «Висновок судово-психіатричного експерта № », затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 28 липня 2014 року № 527, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 13 серпня 2014 року за № 959/25736 (далі - висновок експерта). Залежно від ступеня складності експертизи і обсягу її об'єктів, поданих на дослідження, цей строк може бути продовжено з інформуванням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта) та за клопотанням якого (якої) експерт був залучений. Спільний висновок експерта комісії експертів підписують експерти, які брали участь у судово-психіатричній експертизі і дійшли згоди. Якщо згоди між ними не було досягнуто, складають декілька висновків експертів (за кількістю точок зору).

Відповідно до пункту 28 Порядку проведення судово-психіатричної експертизи, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08 травня 2018 року № 865, упродовж 5 робочих днів після складання висновку експерта матеріали, які було надано для проведення судово-психіатричної експертизи, повертають органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта) та за клопотанням якого (якої) експерт був залучений, разом з висновком експерта.

Згідно відомостей опублікованих на офіційному веб-сайті Верховного Суду України: «У п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України (далі - Пленум) від 3 червня 2005 року № 7 «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування», Пленум звернув увагу суддів на необхідність критично оцінювати висновки судово-психіатричних, судово-медичних експертиз з точки зору їх наукової обґрунтованості, переконливості та вмотивованості, оскільки згідно зі статтями 65, 67, 75 КПК як будь-які докази у справі вони не мають наперед встановленої сили, не є обов'язковими для суду, але незгода з ними має бути вмотивована у відповідних ухвалі, вирокі, постанові суду.

Судова практика Верховного Суду України та її узагальнення, проведене в процесі підготовки матеріалів на розгляд Пленуму, свідчать: мають місце випадки неякісного проведення судово-психіатричних експертиз, що призводить до скасування судових рішень у зв'язку з необхідністю проведення повторних або комісійних експертиз (справи за обвинуваченням Н.А. - Апеляційний суд Одеської області; І.Д. - Івано-Франківський міський суд; А.І. - Конотопський міський суд Сумської області тощо).

У постанові Пленуму вперше звернено увагу судів на дотримання принципу презумпції психічного здоров'я людини. Він закріплений у ст. 3 Закону від 22 лютого 2000 р. № 1489-III «Про психіатричну допомогу» (далі - Закон № 1489-III), відповідно до якої кожна особа вважається такою, що не має будь-якого психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбачених зазначеним Законом та іншими законами.

Враховуючи наведене, а також принцип презумпції невинуватості у вчиненні злочинів, закріплений у ст. 62 Конституції України, ч. 2 ст. 15 КПК, ст. 2 КК, Пленум у п. 4 постанови зазначив, що до набрання законної сили постановленим судовим рішенням про неосудність особи і застосування до неї примусових заходів медичного характеру вона не обмежується в правах, якими наділена згідно з Конституцією і законами України».

Згідно з Конституцією України, людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України) і кожен має право на повагу до його гідності (ст. 28 Конституції України).

Окрім того, за поміщення в психіатричний заклад завідомо психічно здорової людини встановлена кримінальна відповідальність.

Так, згідно зі ст. 151 Кримінального кодексу України, поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги завідомо психічно здорової особи, - карається арештом на строк від трьох до шести місяців або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. А те саме діяння, що спричинило тяжкі наслідки, - карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про психіатричну допомогу», судово-психіатрична експертиза в адміністративних, цивільних справах, у кримінальному провадженні призначається і проводиться на підставах та в порядку, передбачених законом.

Так, згідно ст. 22 Закону України «Про психіатричну допомогу», заява лікаря-психіатра про проведення психіатричного огляду особи в примусовому порядку розглядається судом за місцем проживання цієї особи у триденний строк з дня її надходження.

Тому, відповідно до ст. 11 Закону України «Про психіатричну допомогу», психіатричний огляд проводиться з метою з'ясування: наявності чи відсутності в особи психічного розладу, потреби в наданні їй психіатричної допомоги, а також для вирішення питання про вид такої допомоги та порядок її надання.

За загальним правилом, згідно ст. 11 Закону України «Про психіатричну допомогу», психіатричний огляд проводиться лікарем-психіатром: особи, яка досягла 14 років, на її прохання або за її усвідомленою письмовою згодою; особі віком до 14 років (малолітній особі) - на прохання або за письмовою згодою її батьків чи іншого законного представника; особі, визнаній у встановленому законом порядку недієздатною, якщо така особа за своїм станом здоров'я не здатна висловити прохання або надати усвідомлену письмову згоду, - на прохання або за письмовою згодою її законного представника. У разі незгоди одного з батьків або за відсутності батьків психіатричний огляд особи віком до 14 років (малолітньої особи) проводиться за рішенням (згодою) органу опіки та піклування, яке ухвалюється не пізніше 24 годин з моменту звернення іншого законного представника зазначеної особи до цього органу і може бути оскаржено відповідно до закону, у тому числі до суду. Законний представник особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, сповіщає орган опіки та піклування за місцем проживання підопічного про надання ним згоди на проведення психіатричного огляду підопічного не пізніше дня, наступного за днем надання такої згоди.

Проте, відповідно до вищезазначеної статті Закону психіатричний огляд особи може бути проведено і без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника у випадках, коли одержані відомості дають достатні підстави для обґрунтованого припущення про наявність у особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого особа вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих.

Так, згідно статті 1 Закону України «Про психіатричну допомогу» тяжкий психічний розлад - розлад психічної діяльності (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати оточуючу дійсність, свій психічний стан і поведінку.

Зазвичай та відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу», рішення про проведення психіатричного огляду особи без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника приймається лікарем-психіатром за заявою, яка містить відомості, що дають достатні підстави для такого огляду. Із заявою можуть звернутися родичі особи, яка підлягає психіатричному огляду, лікар, який має будь-яку медичну спеціальність, інші особи.

Проте, відповідно до ст. 11 цього Закону, у невідкладних випадках, коли за одержаними відомостями, що дають достатні підстави для обґрунтованого припущення про наявність у особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона: вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, заява про психіатричний огляд особи може бути усною. У цих випадках рішення про проведення психіатричного огляду особи без її усвідомленої згоди або без

згоди її законного представника приймається лікарем-психіатром самостійно і психіатричний огляд проводиться ним негайно.

Також, що не менш важливо, у випадках, коли відсутні дані, що свідчать про наявність обставин, для проведення психіатричного огляду особи без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника передбачених статтею 11 Закону України «Про психіатричну допомогу», заява повинна бути подана у письмовій формі та містити відомості, що обґрунтовують необхідність проведення такого огляду. У разі встановлення обґрунтованості заяви про психіатричний огляд особи без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника лікар-психіатр направляє до суду за місцем проживання цієї особи заяву про проведення психіатричного огляду особи в примусовому порядку. До заяви додається висновок лікаря-психіатра, який містить обґрунтування про необхідність проведення такого огляду, та інші матеріали. Психіатричний огляд особи проводиться лікарем-психіатром у примусовому порядку за рішенням суду.

Окрім того, задля дотримання гарантій охорони прав особи з боку держави при застосуванні такого роду заходів, відповідно до ст. 11 Закону України «Про психіатричну допомогу», лікар-психіатр перед проведенням психіатричного огляду зобов'язаний відрекомендуватися особі, яка підлягає огляду, або її законному представнику як лікар-психіатр, назвати своє прізвище, місце роботи та викласти мету огляду. Дані психіатричного огляду з висновком про стан психічного здоров'я особи, а також причини звернення до лікаря-психіатра та медичні рекомендації фіксуються у медичній документації. Умисне подання заяви про психіатричний огляд особи, що містить завідомо неправдиві або неточні відомості щодо стану психічного здоров'я цієї особи, тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Відповідно до ст. 22 Закону України, «Про психіатричну допомогу», судові справи щодо надання психіатричної допомоги в примусовому порядку розглядаються в присутності особи, щодо якої вирішується питання про надання їй такої допомоги. Участь при розгляді цих справ прокурора, лікаря-психіатра чи представника закладу з надання психіатричної допомоги, що подав заяву, та законного представника осіб, щодо яких розглядаються питання, пов'язані з наданням їм психіатричної допомоги, є обов'язковою. Особа, щодо якої суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку, має право на безоплатну правову допомогу в порядку, встановленому законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, протягом розгляду справи в суді.

Відповідно до ст. 93 Кримінального кодексу України, примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані судом до осіб, які вчинили:

- 1) суспільно небезпечне діяння у стані неосудності. Відповідно до ч. 2 ст. 19 КК України, такі особи не підлягають кримінальній відповідальності;
- 2) кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності. Такі особи підлягають кримінальній відповідальності, відповідно до ст. 20 КК України;
- 3) кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку. Ці особи можуть підлягати покаранню після одужання, що передбачено ч. 3 ст. 19 КК України;
- 4) кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу під час відбування покарання. Такі особи можуть бути звільнені від подальшого відбування покарання. Водночас до них застосовують примусові заходи медичного характеру або їх передають на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом (п. 3 ст. 93, ч. 6 ст. 94 КК України) [8, с. 370-371].

Досліджуючи питання застосування примусових заходів медичного характеру, було виявлено порівняно нещодавній випадок застосування примусових заходів медичного характеру до чоловіка, який вирішив вколоти «антидот» своїй сусідці. Про цей випадок повідомлено 22 квітня 2020 року прес-службою суду на офіційному сайті «Судова влада України»: «21 квітня 2020 року Ізюмський міськрайонний суд Харківської області розглянув клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру щодо громадянина Є., мешканця міста Ізюма, за фактом вчинення ним суспільно-небезпечного діяння, передбаченого частиною першою статті 125 Кримінального кодексу України (умисне легке тілесне ушкодження).

Під час розгляду клопотання судом було встановлено, що громадянин Є., маючи хронічне психічне захворювання, згідно висновку комплексної комісійної амбулаторної судово-психіатричної експертизи, перебуваючи в загальній кухні гуртожитку розташованого у місті Ізюмі, на ґрунті раніше виниклих неприязних відносин з сусідкою, наніс їй удар медичним шприцом з голкою, в область лівого стегна та один удар в область долоні правої руки.

В судовому засіданні громадянин Є., повідомив, що він хотів розрядити обстановку на поверсі і вирішив вколоти «антидот» своїй сусідці К., яка була дуже крикливою, щоб вона стала спокійнішою та зробив ін'єкцію інсуліновим шприцом зі своєю кров'ю у верхню частину її ноги, після чого направився до себе в кімнату.

За результатами повного та всебічного судового розгляду, враховуючи те, що нежиття примусових заходів медичного характеру може спричинити серйозну загрозу спричинення безпосередньо або неминучої шкоди цій особі або іншим особам, судом прийнято рішення застосувати до громадянина Є., примусові заходи медичного характеру у вигляді госпіталізації до психіатричного закладу із звичайним наглядом».

Отже, проблемні питання застосування примусових заходів медичного характеру не перестають бути актуальними. Це підтверджується й статистичними даними. Так, в Україні кількість осіб, до яких застосовувались примусові заходи медичного характеру, за останні роки зростає. Це підтверджується статистичними даними генеральної прокуратури України. Отже, до національних судів нашої країни направлялися клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, а саме: у 2013 р. направлено - 940; у 2015 р. - 946; у 2016 р. - 866; у 2017 р. - 1100; у 2018 р. - 1070 тощо. Відповідно до статистики Всесвітньої організації охорони здоров'я 25% населення як розвинутих країн, так і країн, що перебувають на стадії розвитку, мають порушення психічного здоров'я. Окрема частина психічно хворих осіб вчиняє злочини й потрапляє в кримінально-процесуальні відношення, що регулюються законодавством [10, с. 69].

Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється:

- судом;
- за заявою представника психіатричного закладу (лікаря-психіатра), який надає особі таку психіатричну допомогу, до якої додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який обґрунтовує необхідність продовження, зміни або припинення застосування таких примусових заходів [7, с. 190].

Особи, до яких застосовані примусові заходи медичного характеру, підлягають огляду комісією лікарів-психіатрів не рідше одного разу на 6 місяців для вирішення питання про наявність підстав для звернення до суду із заявою про припинення або про зміну застосування такого заходу. У разі відсутності підстав для припинення або зміни застосування примусового заходу медичного характеру представник психіатричного закладу (лікар-психіатр), який надає особі таку психіатричну допомогу, направляє до суду заяву, до якої додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який містить обґрунтування про необхідність продовження застосування примусового заходу медичного характеру. У разі необхідності продовження застосування примусового заходу медичного характеру понад 6 місяців представник психіатричного закладу (лікар-психіатр), який надає особі таку психіатричну допомогу, повинен направити до суду за місцем знаходження психіатричного закладу заяву про продовження застосування примусового заходу. До заяви додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який містить обґрунтування про необхідність продовження надання особі такої психіатричної допомоги. В подальшому продовження застосування примусового заходу медичного характеру проводиться кожного разу на строк, який не може перевищувати 6 місяців [7, с. 190].

Окрім того, відповідно до абз. 2, 3 ч. 2 ст. 95 Кримінального кодексу України, особи, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру, мають право звертатися до суду із заявою про зміну або припинення застосування примусових заходів медичного характеру не частіше одного разу на 6 місяців та незалежно від того, чи розглядалося судом це питання в зазначений період. Особа, до якої застосовуються примусові заходи медичного характеру, має право звернутися до обраного нею незалежного лікаря-психіатра з метою отримання висновку про стан свого психічного здоров'я. У

висновку незалежного лікаря-психіатра мають бути зазначені підстави для зміни або припинення застосування примусових заходів медичного характеру. У разі відсутності таких підстав у висновку обґрунтовується необхідність продовження застосування примусових заходів медичного характеру.

Також, ч. 3 ст. 95 Кримінального кодексу України передбачено, що у разі припинення застосування примусових заходів медичного характеру через змінення психічного стану особи на краще, суд може передати її на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом.

Проте, згідно ч. 4 ст. 95 КК України, у разі припинення застосування примусових заходів медичного характеру через видужання особи, які вчинили кримінальні правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку, підлягають покаранню на загальних засадах, а особи, які захворіли на психічну хворобу під час відбування покарання, можуть підлягати подальшому відбуванню покарання.

Таким чином, вищезазначені положення цілком відповідають вимогам Рекомендації ПА РЄ (Парламентська асамблея Ради Європи) про правовий захист недобровільно госпіталізованих осіб з психічними розладами (1983 р.), згідно з якими державам пропонується адаптувати національні закони до таких, зокрема, правил:

- за відсутності інших показань до лікування пацієнт може бути примусово госпіталізований тільки у випадку, коли його психічний розлад становить небезпеку для нього або суспільства;
- поміщення на лікування здійснюється на суворо лімітований період, і необхідність його повинна регулярно перевірятися [8, с. 371].

В свою чергу, звільнення від призначеного покарання осіб з психічною хворобою застосовується у випадках, якщо суд дійде висновку, що така особа не є суспільно небезпечною і не потребує застосування примусових заходів медичного характеру. Таку особу суд може передати на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом, як вже зазначалось раніше (ч. 6 ст. 94 КК України). Якщо суд дійде висновку, що особа, яка захворіла на психічну хворобу, є суспільно небезпечною, така особа звільняється від відбування покарання із застосуванням примусових заходів медичного характеру, передбачених ст. 94 КК України [9, с. 22].

Горох О.П. проаналізовано медичний та юридичний критерії звільнення від призначеного покарання або звільнення від його відбування за психічною хворобою (ч. 1 ст. 84 КК України).

Медичний критерій має засвідчувати наявність у особи психічного захворювання, включеного до переліку захворювань, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання [9, с. 22].

Так, станом на 05 вересень 2014 року наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження нормативно-правових актів з питань медико-санітарного забезпечення осіб, які утримуються в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань» від 18.01.2000 N 3/6, яким було визначено перелік захворювань, які є підставою для подання в суди матеріалів про звільнення засуджених від дальшого відбування покарання - втратив чинність.

Зокрема, до зазначеного вище переліку входили такі хвороби:

- туберкульоз;
- інфекція вірусу імунодефіциту людини (ВІЛ/СНІД);
- лепра;
- новоутворення;
- хвороби ендокринної системи;
- **психічні розлади;**
- хвороби нервової системи та органів чуття;
- хвороби органів кровообігу.

Натомість, відповідно до ст. 152 Кримінально-виконавчий кодекс України, підставами звільнення від відбування покарання є:

- відбуття строку покарання, призначеного вироком суду;

- закон України про амністію;
- акт про помилування;
- скасування вироку суду і закриття кримінального провадження;
- закінчення строків давності виконання обвинувального вироку;
- умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
- хвороба;
- інші підстави, передбачені законом.

Юридичний критерій має засвідчувати, що психічна хвороба позбавляє особу можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. Тому, під час вирішення питання стосовно застосування ч. 1 ст. 84 КК України, інші обставини (зокрема, вид і строк відбутого засудженим покарання, ступінь його виправлення), не повинні братися судом до уваги [9, с. 22].

Також, у своїй праці Горохом О.П. сприйнято і розвинуто думку, відповідно до якої особи, зазначені у ч. 1 ст. 84 КК, мають звільнитися судом від призначеного покарання або від відбування покарання в цілому (як від основного, так і від додаткового) [9, с. 22].

Так, згідно з ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України, покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.

Більше того, ч. 1 ст. 11 КК України визначено, що кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом.

Загальновизнаною у науці кримінального права є позиція, згідно з якою склад кримінального правопорушення (раніше - склад злочину) - це сукупність закріплених у кримінальному законі ознак, за наявності яких вчинене суспільно небезпечне діяння визнається кримінальним правопорушенням. Для вирішення багатьох питань застосування кримінального закону, кваліфікації кримінальних правопорушень, а також з навчальною метою, наукою кримінального права визначено риси, притаманні складові будь-якого конкретного кримінального правопорушення. На цій основі будується узагальнена абстрактна модель складу кримінального правопорушення. Ця модель, хоча вона й є науково-теоретичною, має водночас важливе практичне значення - вона вказує на обов'язкові (універсальні) елементи складу будь-якого кримінального правопорушення. Такими елементами є: 1) об'єкт кримінального правопорушення; 2) об'єктивна сторона кримінального правопорушення; 3) суб'єктивна сторона кримінального правопорушення; 4) суб'єкт кримінального правопорушення.

В свою чергу, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення закріплена в кримінальному законі (переважно в диспозиціях статей Особливої частини Кримінального кодексу України, а також у статтях його Загальної частини) сукупність обов'язкових і факультативних ознак, що характеризують психічне ставлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, до вчиненого нею діяння та до його наслідків. Обов'язковою ознакою всіх кримінальних правопорушень є вина (у формі умислу чи необережності), окремих кримінальних правопорушень, крім того, - мотив і мета. Факультативними ознаками є час, місце, обстановка, спосіб вчинення кримінального правопорушення, а також мотив і вина (за винятком тих кримінальних правопорушень, для яких вони є обов'язковими).

Отже, вчинення суспільно небезпечного діяння особою, яка захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, тісно переплітається із виною, що є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Оскільки, відповідно до ст. 23 Кримінального кодексу України, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Тому, проаналізувавши дане питання можна дійти висновку, що звільнити особу від відбування покарання на підставі хвороби, а саме: психічних розладів і натомість застосувати до цієї особи примусові заходи медичного характеру є найбільш правильним заходом примусу.

Це зумовлено тим, що застосування до психічно хворого будь-якого покарання без усвідомлення ним мети, визначеної в ч. 2 ст. 50 КК України, втрачає сенс [9, с. 22].

Окрім того, Горох О.П у своїй роботі висловив думку про те, що у разі подальшого засудження осіб, до яких застосовувалися примусові заходи медичного характеру до постановлення вироку (ч. 3 ст. 19 КК України), суд має застосовувати припис, закріплений у ч. 4 ст. 84 КК України [9, с. 22-23].

Зокрема, згідно ч. 4 ст. 84 Кримінального кодексу України, у разі одужання осіб, визначених чинним кримінальним законодавством, вони повинні бути направлені для відбування покарання, якщо не закінчилися строки давності, передбачені статтями 49 або 80 цього Кодексу, або відсутні інші підстави для звільнення від покарання. При цьому час, протягом якого до осіб застосовувалися примусові заходи медичного характеру, зараховується в строк покарання за правилами, передбаченими в частині п'ятій статті 72 цього Кодексу, а один день позбавлення волі дорівнює одному дню застосування примусових заходів медичного характеру.

Висновок. Отже, зважаючи на вищевикладене можна зробити висновки про те, що законодавчо закріплене обов'язкове лікування особи є не метою, а завданням примусових заходів медичного характеру, в той час як на меті даного роду заходів державного примусу є вилікування або ж поліпшення стану здоров'я відповідних категорій осіб.

Такі моменти потрібно врахувати у чинному кримінальному законодавстві і викласти ст. 92 КК України у наступній редакції: «Примусовими заходами медичного характеру є надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, в спеціальний медичний заклад з метою її вилікування або поліпшення стану психічного здоров'я».

Окрім того, можна зробити висновок і про те, що примусові заходи медичного характеру за своєю природою є заходом відмінним від кримінального покарання, оскільки ці два інститути мають різні цілі, сутність, значення, ознаки, види та правові наслідки їх застосування до визначеної категорії осіб, хоча й теж полягають у примусовому утриманні особи у спеціальному закладі (в даному випадку у психіатричному закладі).

Також, слід зробити висновки про те, що передбачені законом примусові заходи медичного характеру мають не менш важливе значення, ніж покарання, оскільки такі заходи також є «заходами безпеки», хоча і здебільшого юридичній літературі сутність примусових заходів медичного характеру розглядається, в основному, крізь призму їх співвідношення із заходами покарання.

Основним завданням даної наукової роботи було дослідити всі актуальні кримінально-правові аспекти застосування примусових заходів медичного характеру. Отже, здійснивши аналіз законів та інших нормативно-правових актів у сфері застосування державного примусу у вигляді примусових заходів медичного характеру, можна прослідкувати розвиток та прогрес в даній галузі права, а також розширення та вдосконалення законодавчої бази.

Так, у зв'язку із постійним вдосконаленням законодавства в тому числі, але не виключно, кримінального законодавства України, та є велика вірогідність створення юридичних колізій при змінах, доповненнях у нормативно-правових актах, наказах, порядках, значної уваги науковців та законодавців потребують кримінально-правові аспекти застосування примусових заходів медичного характеру.

Оскільки, йдеться не тільки про інтереси держави та захист суспільства від суспільно небезпечних діянь, а й про права особи, щодо якої виникає питання про застосування примусових заходів медичного характеру, та яка має право на забезпечення неухильного дотримання гарантій охорони прав особи з боку держави при застосуванні такого роду заходів примусу.

Література:

1. Особливості застосування примусових заходів медичного характеру. Юридичний науковий електронний журнал. / Пукавський Ю.А., Кушніт В.П. - Львів, 2019 - № 1. - 161-163 с. - URL: http://www.lsej.org.ua/1_2019/44.pdf (дата звернення до електронного ресурсу: 18.12.2021).
2. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. - Т. 3: Загальна теорія права. - Х.: Право, 2017. - 952 с.
3. Основоположні принципи права: загальна характеристика та деякі аспекти реалізації. Стаття. / Сунегін С.О. - 275-279 с. - URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63908/57-Sunegin.pdf?sequence=1> (дата звернення до електронного ресурсу: 18.12.2021).
4. Деякі аспекти вдосконалення національної кримінально-правової політики / В. М. Куц // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: матеріали міжнародної наук. конф. (Донецьк, 17-18 листопада 2006 р.). Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2006. - С. 47-52.
5. Застосування примусового лікування: теоретико-прикладний аспект / А. М. Яценко // Форум права. - 2013. - № 4. - С. 489-496.
6. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / І. М. Горбачова - Одеса, 2008. - 20 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій / А.А. Вознюк; вступне слово д.ю.н., проф. О.О. Дудорова. - К.: Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. - 236 с.
8. Кримінальне право: навч. посібник / О.О. Дудоров, М. І. Хавронюк. - К., Ваіте, 2014. - 944 с.
9. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О.П. Горох - Київ, 2019. - 40 с.
10. Застосування примусових заходів медичного характеру в кримінальному процесі. Організаційно-правові аспекти досуд. слідства. Південноукраїнський правничий часопис / Д. В. Туренко - 2019. - 68-72 с. - URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_3/18.pdf (дата звернення до електронного ресурсу: 19.12.2021).
11. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування в кримінальному праві України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Жук Ілона Василівна - К., 2009 - 293 с.
12. Примусові заходи медичного характеру: правова природата види. - дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. / Берш А.Я. - Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2017 – 20 с.
13. Обмежена осудність: поняття, критерії та примусове лікування: монографія / В.А. Клименко, В.Б. Первомайський, Т.М. Приходько - Атака, 2011 - 180 с.
14. Кримінально-правові заходи в Україні: культуроантропологічна концепція: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О.В. Козаченко - Одеса, 2012 - 38 с.
15. Примусові заходи медичного характеру: історія, стан, тенденції / В.В. Лень, М. М. Книга. - Запоріжжя: Дніпровський металург, 2010. - 212 с.
16. Примусові заходи медичного і виховного характеру / А.А. Музыка. - К.: Нац. акад. внутр. справ України, 1997. - 125 с.
17. Кримінальне право України. Особлива частина. Альбом схем [Текст]: навчальний посібник / [І.А. Вартилицька І.А., В.Я. Горбачевський, О.В. Микитчик, В.С. Плугатир, М.В. Плугатир]. - Київ: Алерта, 2015 - 576 с.
18. Кримінальне право. Загальна. Альбом схем [текст]: навчальний посібник / [В.Я.Горбачевський, І.А.Вартилицька., О.В.Микитчик, В.С.Плугатир, Плугатир М.В.]. - К.: Алерта, 2015. - 212 с.
19. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Р. В. Вереша. - К.: Алерта, 2014. - 352 с.
20. Кримінальний захист [Текст]: посіб. Н. Костик, О. Якименко. - Вінниця: Консоль, 2014. - 335 с.

21. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / у 2 т./ за заг. Ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. - 5-те вид., доповн.- Х.: Право, 2013.
22. Сучасне кримінальне право України: нормативно-правові документи та судово-слідча практика. Хрестоматія. Навч. посібник / За заг ред. В.В. Кузнецова. - К. - Вид. Паливода А.В., 2005.